

FRANČE KOBLAR

NA PRELOMU

Ne moremo ubežati slutnji, da se je vse naše življenje usodno zaobrnilo in da smo že vse drugod, kakor se nam kaže svet v svoji vsakdanji podobi. Odvisnost in nesvobodnost človeškega nehanja resda vedno zamegljujeta resnično podobo sveta, toda še tako uspešno opazovanje in miselna analiza ne sežeta tja, kamor gre danes bolečina nereda in nedognanosti vsega življenja.

V tej veliki negotovosti vsega duhovnega in materialnega sveta terja vsako javno delo mnogo vestnejšega in natančnejšega obračunavanja, kakor v dobah, ki so se same v sebi jasno izoblikovale in utrdile. Toda godi se nasprotno. Današnji svet vodijo bolj kot prej gesla in od računarjev postavljeni načrti, in svet dobiva od dne do dne bolj potvorjeno podobo. Prav za prav najboljši duhovi in najvestnejši ljudje tudi v junaških dobah, tedaj ko stopajo sproščene moči naroda in posameznih stremljenj iz svojega središča navzven, ne morejo nikoli za razvitimi zastavami, ampak rajši ostanejo varuhi svetih ognjišč in večne luči. Ti varuhi nikoli ne odmaknejo svojega pogleda od središča stvarstva in vedno ob usodnih trenutkih dvignejo svoj glas — žal da večkrat zastonj. Danes prav dobro čutimo, da je prevelik zunanji zagon neposredne preteklosti, zadnji vzpon realizma, raztrgal marsikatero vez človeške notranjosti in da je ta zunanje močna preteklost le prerada spajala notranje si tuje sile v navidez neoporečne celote, kulturne, družabne in gospodarske, ki so morale začeti razpadati, kakor hitro so prišli novi, drugam vabeči klicarji. Svetovna vojna, ki je najbolj razgalila človeka in bi ga bila morala najbolj prečistiti, je za svojo veliko katarzo ukanjena, ker je svet šel preko nje in pripravlja nova nesoglasja. Svet hoče po usodni poti naprej in postavlja v ospredje ljudi najširše vesti in ozkih pogledov, ki urejajo množice z gesli in nasiljem, da bi zakrili razpoke sveta, ki se odpirajo pod njihovim delom. Odtod trajni nemir, ki se polašča človeštva, odtod vsepovsod pričakovanje nekoga in nečesa, ki mora priti, da odreši svet nereda in krivice. Kdo je ta in kaj bo tisto odrešilno? Vsakdo napoveduje svojega Matjaža odrešitelja in upa

v vstajenje svojega svetá. Spopad širokih človeških plasti se napoveduje — toda ali se zares završi obračun v vsem duhovnem in materialnem svetu, ki izloči namišljene celote in postavi na svoje mesto vse, kar je premeknila sila, ali se ta obračun že neprestano vrši v podobi najhujših nasprotij med življenjskimi nazori posameznikov in družbe in njenih oblik, to za mislečega človeka ni vseeno. Le eno je gotovo: bolečina časa se ne da ozdraviti z zunanjo spremembo ljudi niti ne z zunanjo ureditvijo celih množic, ker duhovni nered udari na dan drugod, v drugačni obliki in tem silneje. Bolečino časa je treba najti in priznati — toda varuhov svetih ognjišč, ki jo vidijo, današnji vojščaki ne puste do besede.

Bolečina današnjega časa je popoln prelom sveta; ta prelom ni od včeraj in niti ne samo izza svetovne vojne, ampak sega nazaj v neposredno preteklost, iz katere samí živimo. To je prelom v naši notranjosti in je globoko skrit, zato pa tako težak in boleč. Na tem prelomu se tehtata dva rodova, ki težita v preteklost in prihodnost, v vezanost in sproščenost, oba ljubosumna na svojo veljavnost in moč. In vendar ta dva rodova morata živeti drug ob drugem in bosta oba enako grenko občutila svojo usodo: Ponesti luč skozi vihar!

Znak preloma v generacijah kot najbolj vidni znak preloma sveta leži v nesoglasju, ki ni samo navadno nasprotje med mladino in odraslimi, kakor se od začetka do danes prikazuje v svetu, ampak je napetost, ki se ne da pojasniti. Ni nasprotje v oblikah življenja, ne v dejanjih, niti morda v novih mislih, ampak je nasprotje iz nespravljalivosti. Ako bi bila to tudi samo revolucija mladih sil, iz katere se nujno uredi evolucija zdrave prihodnosti, bi to nesoglasje niti ne bilo tragično, bilo bi v resnici obogatitev življenja. Toda ta nespravljalivost je tiho boleča in pritajena in neutolažljiva, vsepovsod, kakor da hoče povedati, da je vsa prihodnost brezpogojno njena in kakor da ima že v sedanjosti več pravice do ureditve življenja kakor rod, ki živi še iz tradicionalnih avtoritet. Ta nespravljalivost med očeti in sinovi visi samo še na zadnji skupnosti, ki noče tvegati zadnjega obračuna, da se loči. Morda je celo v današnji nezadovoljnosti prebridkó in pretežkó jemati nase ime izgubljenega sinu, tisto tragično herojstvo, ki se nikdar več ne konča, kakor v oni svetopisemski priliki, ampak se v resnici oče in sin, brat in brat ne bota več našla v skupni hiši?

To nesoglasje pospešuje popolnoma psihološka resnica, da je starejši rod tembolj oddaljen od mlajšega, čim manj ga skuša sam razumeti. Ker gleda svet samo iz svojih utrjenih in okorelih oblik, lastne neoporečnosti in tuje nevšečnosti, najde povsod samo nesoglasje in nerazumevanje; postaja trd, krivičen in otožen, ker vidi, da za njim prihaja drugače, kakor je hotel, in si ne more razložiti. To spoznanje ga tira v zaneseno obupanost; za njim je sklenjena kultura celih stoletij, pred njim samo njene razvaline. Bolečina rodov, ki ni bolečina mladine in starcev, ampak je bolečina usodnega trpljenja,

se gotovo prelomi ob bolečini sveta, ki nosi silo. Tako je moral svoj čas resnični kristjan občutiti zaton srednjega veka, ko je zamaknjen v absolutne večnostne vrednote naenkrat spregledal okoli sebe in videl razvrat in neugnani beg v individualnost duha ter še ni mogel slutiti, da je začel človek trpeti preizkušnjo za novo prerojenje.

Kam naj vodijo tipanja in sporejanja teh čuvstvenih spoznanj? Nikamor drugam, kakor tja, kjer se nam odkrivajo druga dejstva današnjega preloma. Stari svet se v resnici zaključuje in se poraja novi. Vrednote, kakor smo jih dedovali prav izza starega sveta in katerim je krščanstvo dalo nov življenjski zmisel, kar se je v teku stoletij v tostranskem in večnostnem pogledu uredilo v tako zvano evropsko kulturo, to je osrednja ideja Bogu podobnega človeka, to danes izginja. Merilo za svet je bil človek v svoji odvisnosti od Boga; ali je Boga vdano iskal, ga ljubil ali se mu je upiral, svet je nosil v sebi vidno božjo podobo. Zaradi te podobe in njene resničnosti so si ljudje zoprvali, se preganjali, spreminjali vero, iz nje je rastle vse razodetje o tragiki življenja, o grehu in odrešenju, prav od grških korov do umetnosti današnjih dni; najbolj humanistična in racionalistična pokolenja so po svoje pričevala o božji podobi. Danes se znanje in izobrazba dveh tisočletij zaključuje v organizmu, ki zastaja, boleha in admira.

Isti človek, ki je s tako naglico in srečo odkrival naravne sile in v njih spoznaval vedno novo podobo Boga in ki je vse sile uklonil sebi v prid, je snel s svoje duše to podobo in odkril v sebi — naravo. Danes v človeku ni več tragičnega nesoglasja med božjo idejo in naravno nepopolnostjo, ampak je narava sama na sebi, merilo sama sebi, postava sama sebi. Zakoni se odslej urejajo po volji mehanike in industrije, pravica po potrebi družbe in avtoriteta se postavlja zaradi moči. Zato bo iz bodočega življenja za družbo izginil pojem organizmov, ker jih bodo nadomestili mehanizmi, v njem ne bodo imeli več prostora etični zakoni, naslonjeni na pojme o večnosti in absolutnosti, ampak bo narava sama iskala svobodnih oblik. Naturalizem je našel v Bogu svojega največjega nasprotnika in v njem največjo oviro za svojo izključno tostransko srečo. Človek v novem naturalizmu ni postal samo končno bitje, ampak celó misleča živ, bitje brez notranje podobe, brez zadnjega zmisla in namena.

To so najvidnejši pojavi preloma, ki se načenja in ga ni mogoče utajiti. Pojavlja se pod najbolj nedolžnimi oblikami povsod, celo tam, kjer je zunanji videz morda nasproten. Toda mnogo znamenj kaže, da se bo odločevala usoda sveta končno samo na tehtnici človeške podobe: ali je po ideji božji ali po ideji narave, vse življenje se bo ločilo samo ob vprašanju tega idealizma ali naturalizma.

Značilna za današnji čas je njegova resnična zgodovinska odmaknjenost, ki je znamenje bega pred vsakršno vezanostjo in nejevolja do nove idejne ureditve. Najburnejša razdobja so zajemala iz podobnih in sorodnih časov pred seboj in se po njih urejala. Renesanci

humanizem je posnel vedrost in sproščenost antičnega človeka; ves pogon francoske revolucije se je navduševal ob zgledih grškega in rimskega upornišтва, ker je v njem videl svobodo in podoben obračun z duhovnim in družabnim nasilstvom; prav ob tem obračunu se je rodil novi klasicizem, ki je ustvaril tedanjemu meščanu idealne oblike za njegove čutno razdražene duhovne potrebe. Današnji v industrijo ujeti rod ne mara nobene simbolne zveze s preteklostjo, nobenih zgledov, ker so mu duhovno tuji in odmrli, zakaj predmet njegove duševnosti je človek sam na sebi, stvar sama na sebi; njegov svet je zemlja kot planet med planeti, in življenje je funkcija sil, ki jih je treba za ta ali oni racionalni in ekonomski namen le urediti.

Na takih novih temeljih se pripravlja gradnja bodočega sveta, ako se današnje življenje ne uredi v sintezo novega idealizma, ko bo človek spet potrdil v sebi božjo podobo in bo postavil zakone zopet v kozmično celoto, ne samo humanistično ampak božjo človeško. Nihče ne more tajiti, da tisto, kar imenujemo z vsakdanjo besedo napredek človeštva, ni mogoče na sami humanistično naturalistični osnovi. Mehanizacija naravnih sil in razbijanje dosedanjih duhovnih organizmov v človeku utegne imeti zelo dolgo pot do tistih meja, da človek zatre v sebi vsak spomin na sedanji svet, toda do tja — se zdi — je pot neskončna, in človeku bo poprej zakričal zadnji ostanek duše in se uprl popolnemu opustošenju.

Prav iz današnjega preloma poganjajo mladike novega duhovnega življenja, močne in globoke, ki čutijo, da je svet in njihova rast položena v mogočno božjo dlan. Vnovič prihaja v ljudi spoznanje, da človek ni sam v sebi, da ne živi samo, da trpi, se plodi, si osvaja svet in umira, ampak tudi stremi. Človek ne uganja umetnosti, znanstva in se ne postavlja v javnost samo zato, da bi bolje živel, ampak dela vse zato, ker je življenje skrivnosten dar, ki ga more le vdano sprejeti, pa najsi bo še tako borno in neznatno. V tej oživljeni veri po postavah božjega kozmosa človek vnovič občuti enako skupnost z vsem, velikim in majhnim, dognanim in nerazrešljivim; votek njegovih ugibanj se nič več ne krotoviči, ampak teče voljno v statvah vesoljstva. Vidi in razumeva, da plamen, ki nemirno gori, električni tok, ki s svojim bliskom stresa, in vsi valovi, ki se nevidni poganjajo v zraku in v zemlji, in vsi, ki še spijo neprebujeni, gredo skozi večno mirno in modro božjo dlan; človek vidi in razumeva, da so vsi znanstveni obrazci samo božja abeceda, ob kateri jecljaje bere neizmernost božje moči. Tu, v tej veri ni impresije in ekspresije, ampak trdna in preprosta resnica, ob kateri je vse dogajanje zgodovine kakor velik simbol vezanosti in usodne sklenjenosti vsega, kar živi.

Kaj sta tedaj lepota in resnica, spremljevalca naših tihih prizadevanj, ako ju pojmuje iz središča stvarstva? Neskončno preprosti in grozno veliki sta obe. Preprosti, ker jima ni mogoče ničesar dodati in ju spremeniti, grozno veliki, ker obsegata vse človeške zmožnosti.

Berhard Shaw je v »Zdravniku na razpotju« položil umirajočemu slikarju na usta naslednjo izpoved: »Verujem v Michelangela, Velasqueza in Rembrandta, v moč risbe, v skrivnost barve, v odrešenje vseh stvari po večni lepoti in v poslanstvo umetnosti, ki so jo posvetile te roke.« S to parafrazo vere Shaw ni dobro pričeval za Michelangela, Velasquesa in Rembrandta, ampak za svojega človeka, ki v svojih blodnjah skuša obdržati vsaj eno čistost: lepoto, ki se opravičuje in odrešuje, zakaj ona ga osvobodi zadnje laži in napuha. Zato ob lepoti, veliki in grozni, čutimo, da ni igra, da je usoden dar, ki ga ne moremo in ne smemo razmetati in z njim ukanjati za resnico.

Nekajkrat se je pri nas že v zadnjem času navajal Lessingov stavek o resnici in dvomu: »Ako bi mi Bog v svoji desnici ponudil skrito vso resnico in v svoji levici edino vedno živo žejo po resnici, četudi z dostavkom, da se bom vedno in večno motil, in bi mi dejal: 'Volil!', bi mu vdano objel levico in dejal: 'Oče, daj! Saj čista resnica je le zate edinega.'« Ta izrek, ki tako rad velja kot aforistična opora svobodumnosti proti katoliški dogmatičnosti, se uporablja kot orožje boljše samozaveesti in kot samolastna sodba o manjši vrednosti religiozne vezanosti in duhovne sklenjenosti, kakor da je naše življenje brez tragike dela in žrtve, zmote in greha, samozadovoljna, naivna korektnost in dosledna notranja laž. Biti človek v veselstvu božjega stvarstva se pravi, sprejeti vase vso bolečino in veselje, s popolno tragiko tostranske nedognanosti, z vso duhovno polnostjo in širokim razumom za vse, kar resničnega klije in zori iz človeškega srca.

»Dom in svet« se na današnjem prelomu sveta noče posušiti kot grm, ki ga je izpodjedla povodenj in niti noče ugasniti kot bakla v vetru; zategadelj se mu odpirajo vedno novi in širši razgledi in večje naloge. Naš majhni domači svet ni več deželica, skozi katero vodijo stezice in pota od domačije do domačije, ampak je kraj, skozi katerega se prav tako lomi svet v svoji celoti kakor na širokih planjavah velikih narodov. Le ker je ta zemlja tako majhna in živa, terja vsako delo kljub vse neizprosnosti tudi večje skrbi in ljubezni. In ako po svojem življenjskem prepričanju vežemo svoje delo v kozmično celoto božje volje, so vsa vprašanja narodnosti, socialnega dela in vsega tistega, kar budi danes boj za red in čisto pravico na svetu, dana za nas sama po sebi, združena v veliko kulturno širino in povezana v skupnost zadnjega vsakdanjega dela za odrešenje človeka. Proti naturalistični duhovnosti in za resničnost do zadnje gole besede tudi sama po sebi odpade tako zvana naivna lepota domišljije, ki se ji življenje in človeški poklic sama upirata. »Kaj je namreč sirotnejšega mimo sirotnega, ki sam s seboj nima usmiljenja, pa joče nad smrtjo Didona, ki je umrla, ker je ljubila Aenejo, a ne joče nad smrtjo svojo, ki je prišla, ker ni ljubil tebe, Bog, ti luč mojega srca, ti ustom moje duše kruh, ti sila, ki oplajaš mojo pamet in mojih misli krilo?« (Augustinus, Confess. I. 13.)